

ย่านาง-ราก (YA NANG-RAK)

คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย*

ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

บทความนี้นำเสนอยาสมุนไพรแต่ละชนิด ที่คณะอนุกรรมการฯ จัดทำขึ้นก่อนรวบรวมจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม “ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย” เพื่อเป็นเวทีประชาพิจารณ์

Radix Tiliacorae Triandrae

รากย่านางเป็นรากแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Tiliacora triandra* (Colebr.) Diels ในวงศ์ Menispermaceae^[1]

ชื่อพ้อง *Cocculus triandrus* Colebr., *Limacia triandra* (Colebr.) HooK.f.^[2]

ชื่ออื่น รากจ้อยนาง, รากเถาย่านาง, รากเถาวัลย์เขียว, รากยาदनาง, รากย่านาง^[1,3,4]

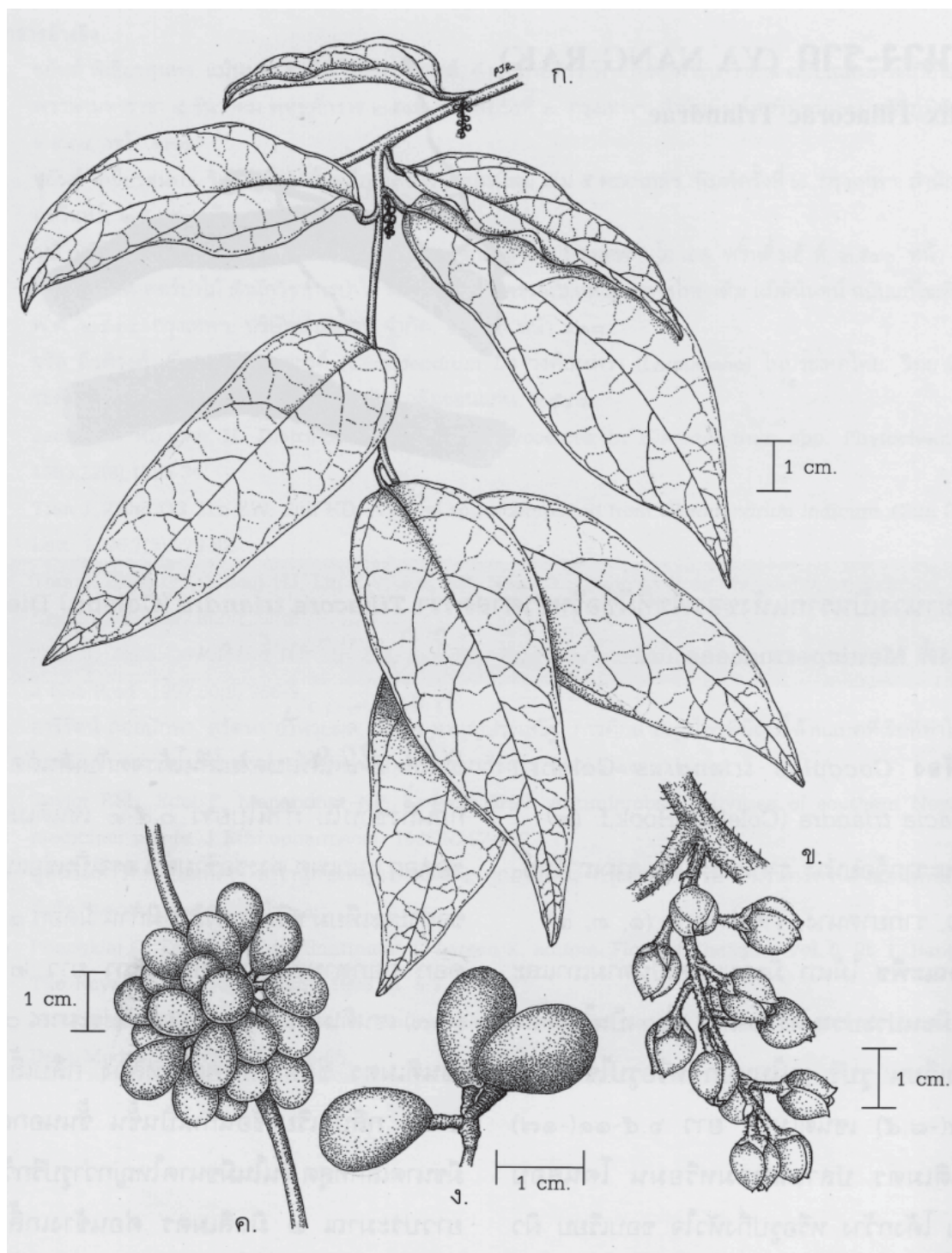
ลักษณะพืช ไม้เถา มีรอยแผลเป็นตามเถาและกิ่ง มีขนประปรายหรือเกลี้ยง ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปรี รูปใบหอก หรือรูปไข่ กว้าง 2-4 (-8.5) เซนติเมตร ยาว 6.5-11 (-17) เซนติเมตร ปลายแหลมหรือมน โคนสอบแคบ โคนกว้าง หรือรูปกึ่งหัวใจ ขอบเรียบ ผิวเกลี้ยง เนื้อคล้ายกระดาษ มีเส้นใบ

ออกจากโคนหรือใกล้โคน 3-5 เส้น เส้นแขนงใบข้างละ 2-6 เส้น ปลายเส้นโค้งจดกับเส้นถัดไปก่อนถึงขอบใบ ก้านใบยาว 0.5-2 เซนติเมตร ช่อดอก แยก

รากหญ้านาง

*ประธานอนุกรรมการ นพ. วิชัย โชควิวัฒน์, รองประธานอนุกรรมการ รศ.ดร. ชัยนต์ พิเชียรสุนทร, อนุกรรมการ ศ.ดร. พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ, รศ. กัลยา ภราไธย, รศ.ดร. วันดี กฤษณพันธ์, รศ.ดร. รพีพล ภโวาท, นายวินิต อัครกิจวิรี, นพ. ปราโมทย์ เสถียรรัตน์, ดร. ก่องกานดา ชยามฤต, นางจรรย์ บันลิต, น.ส.นันทนา สิริชัย, นางนัยนา วราอศวปติ, นางเย็นจิตร เตชะดำรงสิน, นางอภิญญา เวชพงศา, นายวุฒิ วุฒิธรรมเวช, ผศ. ร.ต.อ.หญิง สุชาดา สุขหรั่ง, นายยอดวิทย์ กาญจนการุณ, นางพรทิพย์ เต็มวิเศษ, อนุกรรมการและเลขานุการ ดร. อัญชลี จูฑะพุทธิ, อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ น.ส. สารีณี เสนะพันธ์, นางบุษราภรณ์ จันทา, น.ส.จิราภรณ์ บุญมาก, ว่าที่ ร.ต. ทวีช ศิริมุสิก

ย่านาง *Tiliacora trindra* (Colebr.) Diels

ก. เถาและใบ ข. ช่อดอก ค., ง. ผล

ย่านาง *Tiliacora trindra* (Colebr.) Diels

ก., ข.เถาและใบ ค. ผล

เพศ ต่างช่อร่วมต้น อาจเป็นช่อแบบช่อกระจุกเดี่ยวหรือช่อกระจุกมีก้าน มีดอก 1-3 ดอก ออกตามซอกใบหรือตามเถา ยาว 2-8 (-17) เซนติเมตร ก้านช่อดอกยาวประมาณ 0.5 เซนติเมตร ช่อดอกเพศผู้สีเหลือง กลีบเลี้ยง 6-12 กลีบ เรียงซ้อนกันเป็นชั้น ชั้นนอกสุดมีขนาดเล็กที่สุด ชั้นในมีขนาดใหญ่กว่า รูปรีกว้างยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร ค่อนข้างเกลี้ยง

กลีบดอก 3 หรือ 6 กลีบ เล็กมาก รูปขอบขนานแกมรูปรี ยาวประมาณ 1 มิลลิเมตร ปลายเว้าตื้นเกลี้ยง เกสรเพศผู้ 3 อัน รูปกระบอก ยาว 1.5-2 มิลลิเมตร ดอกเพศเมียคล้ายดอกเพศผู้ แต่กลีบเลี้ยงชั้นในรูปกลม ยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร ด้านนอกมีขนประปราย กลีบดอก 6 กลีบ รูปรีแกมรูปขอบขนาน ยาวประมาณ 1 มิลลิเมตร เกสรเพศเมียมีคาร์เพล 8-

9 คาร์เพล ติดอยู่บนก้านเกสรเพศเมียที่สั้น แต่ละ คาร์เพลยาวไม่ถึง 1 มิลลิเมตร ผล แบบผลพวงชั้น ในแข็ง รูปไข่กลับ กว้าง 6-7 มิลลิเมตร ยาว 0.7-1 เซนติเมตร ผิวเกลี้ยง ผงชั้นในมีสันเรียงไม่เป็นระเบียบ เมื่ออ่อนมีสีเขียว สุกสีแดง เมล็ด รูปเกือกม้า^[1,2,4]

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พืชชนิดนี้มี เขตกระจายพันธุ์ตั้งแต่ประเทศอินเดียตอนเหนือ (รัฐอัสสัม) เมียนมา กัมพูชา ลาว เวียดนาม และ คาบสมุทรมลายู ในประเทศไทยพบได้ทุกภาค มัก พบขึ้นตามเขาหินปูน ในป่าดิบใกล้ทะเล ตามริมน้ำ ในป่าละเมาะ พบมากตามที่รกร้าง ตั้งแต่ระดับน้ำ ทะเลถึงความสูงประมาณ 300 เมตร ออกดอกและ ติดผลประมาณเดือนธันวาคมถึงกรกฎาคม^[1,2,4]

ลักษณะเครื่องยา รากแห้งรูปทรงกระบอก ขนาดและความยาวต่าง ๆ กัน ผิวสีเหลืองแกมสีเทา มีรอยย่นตามยาว มีรอยแตกตามขวาง มักไม่พบ แตกแขนง อาจมีรากแขนงเพียงเล็กน้อย รอยตัด เห็นมัดท่อลำเลียงเป็นปื้นสีน้ำตาล เรียงเป็นแนว รัศมีจากศูนย์กลาง^[5] มีกลิ่นเฉพาะ รสจืดขม^[6]

องค์ประกอบเคมี รากย่านางมีสารองค์ประกอบ เคมีกลุ่มแอลคาลอยด์ (alkaloids) หลายชนิดที่สำคัญ เช่น แอลคาลอยด์จี (alkaloid G)^[7], แอลคาลอยด์เอช (alkaloid H)^[7], ทิลิเอคอร์อิน (tiliacorine)^[7,8], ทิลิเอคอร์อินีน (tiliacorinine)^[7,8], นอร์-ทิลิเอคอร์อินีน (nor-tiliacorinine)^[7], ทิลิเอคอร์อินีน-2'-เอ็น-ออกไซด์ (tiliacorinine-2'-N-oxide)^[8]

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า รากย่านางมีรสจืดขม แก้พิษเมาเบื่อ กระทุ้งพิษไข้ แก้ไข้ถอนพิษผดผื่นแดง เป็นต้น^[1,6]

ข้อมูลการศึกษาทางพรีคลินิกพบว่ารากย่านาง แสดงฤทธิ์ต้านเชื้อไข้ป่า^[8]

หมายเหตุ ปัจจุบันเครื่องยาที่เรียกว่า “ราก ย่านาง” ที่มีขายในท้องตลาด มักไม่ใช่ส่วนราก แต่เป็นส่วนของเถาแห้ง

การทดสอบความเป็นพิษของรากย่านางให้ผล ที่ขัดแย้งกัน มีรายงานว่าเมื่อให้หนูทดลองกินผงราก ย่านางขนาด 2.5 กรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม หนู ทดลองตายร้อยละ 80^[9] ส่วนอีกการทดลองหนึ่งไม่ พบความเป็นพิษเมื่อให้หนูทดลองในขนาด 10 กรัม ต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม^[10]

เอกสารอ้างอิง

1. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผน ไทย เล่ม 5 คณาเภสัช. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนัก พิมพ์อมรินทร์; 2547. หน้า 32-3.
2. Forman LL. Menispermaceae. In: Smitinand T, Larsen K, editors. Flora of Thailand. Vol. 5, Pt. 3. Bangkok: The Royal Forest Department; p. 344-6.
3. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไข เพิ่มเติม พ.ศ. 2544. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด; 2544. หน้า 527.
4. กองกานดา ชยามฤต, สีน่า ผู้พัฒนพงศ์. สมุนไพรไทย ตอนที่ 7. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด; 2545. หน้า 188-9.
5. Faculty of Pharmacy, Mahidol University. Specification of Thai Medicinal Plants. Bangkok: Aksornsampan Press; p. 98-101.
6. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์; 2540. หน้า 380.
7. Wiriyaichitra P, Phuriyakorn B. Alkaloids of *Tiliacora triandra*. Aust J Chem. 1981;34(9):2001-4.
8. Dechatiwongse T, Chavalittumrong P, Nutakul W. Isolation of the in vitro Antimalarial Principles from *Tiliacora triandra* Diels. Bull Dept Med Sci. 1987;29:33-8.
9. Sasorith SK. Some Medicinal Plants of Laos: *Cyclea barbata* and *Tiliacora triandra*. Trav Lab Matirre Med Pharm Galenique Fac Pharm (Paris). 1967;52:1.
10. Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. Toxicity Study of Some Medicinal Plants. Annual Report of Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health 1983, 163. In: Santisuk T, Larsen K, editors. Flora of Thailand. Vol. 7, Pt. 4. 2002. p. 772.